

Корінні причини фінансово-економічних криз капіталізму і правові шляхи їх усунення (Частина I)

Марина БОЙКОВА,
студентка Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

7

Людство тисячоліттями невпинно рухалося спіраллю суспільного розвитку, змінюючи соціально-економічні відносини та державні устрої. Як свідчить історія, найбільших економічних та науково-технічних результатів було досягнуто під час існування приватної власності на засоби виробництва, особливо за часів капіталізму.

Проте є інший, негативний, бік цієї моделі матеріального виробництва, що знижує її ефективність і гальмує розвиток суспільства. Адже часто соціальному прогресові заважають прагнення невпинного особистого збагачення, соціальна нерівність, культ бездуховного комфорту, нерозумне використання земних ресурсів.

А найголовніше – суспільство часто переживає жахливі за наслідками, циклічні фінансово-економічні кризи, котрі особливо гостро впливають на його розвиток в умовах нинішньої глобалізації світу. Вони знижують ефективність капіталізму й навіть загрожують йому крахом, про що відверто каже відомий мільярдер Дж. Сорос: «Я накопичив свої статки на світових фінансових ринках і, проте, сьогодні побоююся, що безконтрольний капіталізм і поширення ринкових цінностей на всі сфери життя становлять загрозу майбутньому нашого відкритого й демократичного суспільства... Сьогодні його головний ворог – не комуністична, а капіталістична загроза» [5].

Виявити корінні (системні) причини циклічних криз капіталізму і встановити правові шляхи розв'язання проблеми можливо лише за допомогою діалектичної методології наукового аналізу.

1. Парадигми розв'язання проблеми

Ідея К. Маркса (1818–1883 рр.) про можливість усунення недоліків капіталізму шляхом знищення приватної власності на засоби виробництва перевірялася протягом майже всього ХХ сторіччя народами колишнього СРСР та інших країн соціалістичного табору. Результати перевірки цієї ідеї практично були вкрай негативні. Метод факторного аналізу переконливо свідчить, що за одних і тих самих умов соціалістичний устрій є менш ефективним, аніж капіталістичний.

Навіть украї упереджені скептики не можуть заперечувати вражаючу різницю, наприклад, у рівні життя НДР і ФРН, Північної і Південної Кореї, які мали абсолютно однакові (й особливої населення також) стартові умови розвитку, крім форми власності на засоби виробництва (відповідно – суспільна і приватна).

Як відомо, явища, що повторюються, мають об'єктивну основу, а практика – критерій істини. Створення соціалістичних держав на базі суспільної власності на засоби виробництва й однопартійності знищило де-

мократію й конкуренцію в суспільстві та економіці. А головне – відсутність приватної власності й конкурентного середовища демобілізувала людей, знизила ефективність їхнього природного мотиваційного механізму діяльності, в основі якого був пріоритет власних, а не суспільних інтересів і потреб.

Тому теорія усунення основної суперечності й недоліків капіталізму революційним шляхом через знищення приватної власності на засоби виробництва в історичному вимірі себе не виправдала.

Закономірності виникнення та дії фінансово-економічних криз характеризуються синусоїдними циклами (хвилями) Кітчина (тривалість хвилі – 3–4 роки), Жугляра (7–11 років), Кузнеця (15–25 років) і Кондратьєва (45–60 років). Слід відзначити особливі заслуги у вивченні означених циклів російського економіста Миколи Кондратьєва (1892–1938 рр.) [3].

І все-таки, незважаючи на науковий і практичний інтерес, теорія Кондратьєва є лише статистичною моделлю генезису криз, яка не встановлює чіткі причинно-наслідкові зв'язки цього процесу, а отже, не придатна для керування ним.

Є безліч інших науково і практично аксіоматичних пояснень криз, що свідчить про відсутність єдино істинного. З цим сьогодні згодні і теоретики, і практики. Адже над цією грандіозною, глобальною проблемою нині напружено працюють цільові науково-пошукові групи фахівців у багатьох країнах світу.

Проте ніхто не очікує швидких позитивних результатів у вигляді еталонної безкризової моделі сучасного капіталізму чи винайдення панацеї від нинішнього спалаху кризової хвороби. Адже побудова і функціонування такої складної системи визначається безмежною кількістю об'єктивних і суб'єктивних причинно-наслідкових багатофакторних залежностей, які в переважній більшості чітко не визначені або не піддаються формалізації.

2. Діалектична суть запропонованої методології встановлення системних причин криз капіталізму і правових шляхів їх усунення

Хоч би якою надзвичайно важливою і складною була згадана проблема, її треба розв'язувати за допомогою

діалектичної методології, що ґрунтується на відомих найзагальніших законах розвитку світу – законах діалектики: єдності й боротьби протилежностей, переходу кількості в якість, заперечення заперечення. Саме вони потужно, однозначно й нездоланно керують еволюцією природи, всіма її явищами, процесами та системами, зокрема й суспільною сферою. Лише застосування цих фундаментальних законів, як доміанти поведінки всіх учасників економічного процесу (з урахуванням природної мети і їхніх власних інтересів), дає можливість зрозуміти системні причини циклічних криз і віднайти кардинальні шляхи та інструменти їх усунення. Від найзагальнішого до часткового – в цьому суть ефективної діалектичної методології пізнання істини, на яку вказував ще Аристотель (384–322 рр. до н.е.) [1].

Суть цілей і мотиваційного механізму всього живого на Землі полягає в нездоланному прагненні забезпечення власної життєдіяльності та розмноження в жорстких конкурентних і нестабільних умовах, що є суттю трьох основних інстинктів: самозбереження, насичення, продовження роду. Це – основа теорії еволюції Ч. Дарвіна.

Отже, у розв'язанні будь-яких проблем живого світу, зокрема й проблеми державотворення чи циклічних криз капіталізму, потрібно виходити з того, що все суще (в тому числі люди, партія, країна) керується тільки власними інтересами та потребами, тобто світом править власний інтерес.

Спіраючись лише на головний критерій – відповідність нинішнього капіталізму законам діалектики, природній меті й мотиваційному механізму людини, нескладно встановити його системні вади і знайти спосіб їх усунути.

Розвиток усього сущого в природі (й капіталізму також) відбувається за одним і тим же сценарієм, детермінованим законами діалектики. Перший із них зумовлює необхідність жорсткого конкурентного середовища для прогресивної еволюції. Другий і третій визначають технологію еволюційного розвитку. Суть цієї технології полягає в поступовому причинно-наслідковому процесі нагромадження кількісних змін у будь-якому явищі чи процесі, що невідворотно призводить до докорінних якісних змін у точно визначений вузловий час. Щось нове заперечує (відкидає, змінює) старе та посідає його місце. Але поступово й саме стає старим, потім заперечується ще новішим – і так до нескінченності.

3. Технологічна схема розвитку кризи як інструмент виявлення її системних причин

Суттю капіталізму, його метою є отримання як найбільшого прибутку шляхом безперервного накопичення та інвестування капіталу згідно з формулою К. Маркса «гроші–товар–гроші». Інвестувати капітал й отримувати прибуток із часом стає дедалі складніше. Несправедливо низька заробітна плата найманих працівників, які одночасно виступають і більшістю громадян-споживачів, стримує їхній платоспроможний попит, що, в свою чергу, неминуче призводить до проблем з реалізацією товару.

До певного часу вони розв'язуються шляхом глобалізації торгівлі та інвестування капіталу в ті країни, де простежується вищий попит на товари, є дешевша робоча сила, встановлено менші податки чи є інші сприятливіші умови (зокрема природно-кліматичні й соціально-політичні). Процес глобалізації і транснаціональні компанії, котрі є його частиною, відкривають магістральний шлях підвищення продуктивності та якості праці через спеціалізацію країн з урахуванням їхніх специфічних умов виробництва, що, до того ж, вирівнює розвиток держав у всіх сферах життя.

Отже, слушною є загальновідома формула економічного зростання будь-якої країни, за якою успіх тримається на трьох китах: внутрішнє споживання, експорт, інноваційні інвестиції.

Рано чи пізно відбувається насичення внутрішньодержавного та світового ринків товарами й послугами, що, природно, гальмує виробництво і спричиняє чергову циклічну кризу. Починає діяти фінансово-банківська

система, яка надає кредити під високі відсотки і споживачам, і виробникам (фізичним, юридичним особам, урядам) для збагачення на штучному стимулюванні купівельної спроможності, а отже, розширенні ризикуваного виробництва.

Споживацьку ідеологію сьогоднішнього капіталізму майстерно використовують банкіри: через підконтрольні їм уряди і засоби масової інформації психологічно грамотно насаджують і розвивають споживацькі устремління та інстинкти громадян. Вони отримують величезні доходи від наданих кредитів у вигляді високих відсотків. Так, наприклад, куплені в кредит будинки, квартири коштують людям в 1,5–2 рази дорожче. Подібні доходи мають банки і від кредитування юридичних осіб та держав загалом. Більшість людей і країн практично живуть у борг, який у багатьох із них переважає 100% ВВП: США – 100% ВВП, Греція – 162,8%, Італія – 120,5%, Ірландія – 108,1%, Португалія – 101,6%, Бельгія – 97,2%, Франція – 85,4%, Британія – 84%, Німеччина – 81,7% тощо. Такі кредити не призводять до боргового краху країни, якщо дефіцит її бюджету не перевищує 2–3% (максимум – 5%), а платежі за зовнішніми боргами (норма обслуговування державного боргу – НОБ) – 20% від суми експортних надходжень. Тож нині Євросоюз змушений підняти нормативне обмеження державних боргів до рівня 60% ВВП.

Абсурдно те, що захмарні кредити не використовувалися для створення об'єктів реальної економіки та інфраструктури, що з часом забезпечило б повернення боргів і відсотків за ними. Так, приміром, сьгодні, коли економічний розвиток країн щорічно скорочується на 3–5%, майже кожний четвертий грек – державний службовець, який працює лише 15 годин на тиждень, а в Україні чисельність апарату управління за роки незалежності зросла в 3,5 рази. Згідно з положеннями теорії управління будь-який орган за наявності значної чисельності персоналу працює лише сам на себе. Фактично уряди беруть кредити для покриття збитків від власного некомпетентного управління, корупції, розкрадання держави, величезного штату непрофесійних чиновників тощо. В разі неспроможності виплати кредиту і його надмірних відсотків для покриття заборгованості (а точніше – для відтермінування краху з метою продовження збагачення банків) борги позичальників реструктуруються, надаються нові кошти, які, по суті, використовуються для виплати відсотків за раніше взятими кредитами. Так, наприклад, із чергового кредитного траншу Греції у 8 мільярдів євро 7 мільярдів відразу використовується для виплати відсотків за попередніми борговими зобов'язаннями.

Тож глобальна «боргова булька» надувається до критичного рівня масового неповернення й може неминуче луснути як фінансова піраміда «МММ» сумнозвісного афериста С. Мавроді. Для цього достатньо навіть невилплати житлового кредиту одного громадянина, як це відбулося 2008 року у США: отже, наступає боргова криза, що провокує глобальну фінансово-економічну.

Сьгодні, як свідчать результати дослідження Швейцарської вищої технічної школи (Цюрих), 40% усього світового багатства контролює менш як 1% компаній, котрі представляють переважно фінансову сферу.

Підконтрольні фінансистам уряди вливають до банківських систем мільярди бюджетні кошти, прагнучи не допустити їхнього краху. Якщо й цих грошей виявляється замало, розпочинається невпинний друк «пустих» банкнот, емісія яких провокує ще глибшу інфляцію.

Під натиском світової кризи і світових акцій протесту «Захопи Волл-Стріт!» у 2011 році проведено першу в історії існування Федеральної резервної системи (ФРС) аудиторську перевірку. Вона встановила, що навіть без відома американського Конгресу за три роки кризи ФРС надала таємні кредити на суму в 16 трильйонів доларів США, надрукувавши «пусті» купюри (борг США 2011 року становив 14,5 трильйона доларів), щоб урятувати від повного банкрутства і себе, і своїх сателітів [4, с. 30]. Величезними були й обсяги дозволеного друку «фантиків» для надання чергових кредитів уряду США для зупинення постійного зростання державного боргу. Хоча ще у 1910 році державний борг країни становив 2,653 мільярда доларів (8% ВВП).

У результаті надмірного друку грошей їх світовий обсяг уже перевищує 4 ВВП усіх держав планети, тоді як за нормою він не повинен перевищувати 1/6 ВВП (6 — середньонормативна кратність річного обігу грошей за формулою І. Фішера). Тобто емісія грошей наразі у 24 рази перевищує норму, яка згідно з теорією грошей необхідна для безінфляційного стабільного розвитку економіки [2, с. 143–162]. Якщо в 1944 році трійська унція (31,1 г) золота коштувала 35 доларів США, то в 2011 — уже 1750, тобто в 50 разів більше, що є показником реальної інфляції, яка фактично є своєрідним «волл-стрітвським» податком на всі народи світу. За його допомогою США ведуть безперервні війни за утвердження своїх інтересів на планеті, адже, приміром, країна продукує 21% світового ВВП, а споживає лише 40%. По суті, сьогодні Сполучені Штати — такий само банкрут, як і Греція, однак вона не має можливості безконтрольної емісії доларових банкнот, чим активно займається Вашингтон, адже інакше сьогодення фінансово-економічна криза вже давно перетворилася б на чергову Велику депресію 1930-х років.

У період її розпалу один із сенаторів у розпачі вигукнув, що не розуміє, чому настала криза за наявності товарів, грошей та інших багатств у державі. Відповідь очевидна: просто все це зосереджується в руках невеликої групи осіб, тоді як головною рушійною силою економіки є платоспроможний попит широких верств населення, без якого, до речі, жодного руху економіки просто не може відбутися.

Викладена технологія розвитку циклічних фінансово-економічних криз капіталізму вказує на кілька системних причин криз, а отже, й на два головні важелі антикризового регулювання. Окрім демократизації суспільства, має бути ще й справедливий і якомога менш поляризований розподіл доходів ринкової економіки для підвищення платоспроможного попиту широких верств населення на товари й послуги, а також спостерігатися зростання ефективності фінансово-банківської системи шляхом ліквідації непрозорого кредитування та спрямування основних зусиль на розвиток реального сектору економіки. **Д**

Джерела

1. *Аристотель*. Сочинения. — М.: Мысль, 1981. — Т. 3. — С. 61.
2. *Гальчинський А.* Теорія грошей. — К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001.
3. *Кондратьев Н. Д.* Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. — М.: Экономика, 2002.
4. *Швайка М., Пельо А.* Світова фінансова криза та шляхи її подолання/ Віче. — 2011. — № 6. — С. 29–32.
5. *Soros G.* The Capitalist Threat/ The Atlantic Monthly. — February, 1997. — Vol. 279. — № 2. — [Електронний ресурс]. — www.theatlantic.com

9

Правова політика та її вплив на розвиток благодійної діяльності в Україні

Ярослава БУЗДУГАН,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Університету «Україна»

Демократичний розвиток України на сучасному етапі засвідчує тенденцію до розширення участі громадських структур в управлінні різними сферами суспільного життя, а також їхній вирішальний вплив на процеси державотворення. Гармонізація відносин держави і громадянського суспільства постає як життєво важлива потреба.

Істотною ознакою взаємодії держави і громадянського суспільства вважається цілеспрямоване послідовне поширення демократії з державно-владного на суспільно-особистісний рівень. Відомий західний політолог Р. Дарендорф слушно зазначає, що шлях до свободи веде в бік, протилежний адміністративному централізмові, туди, де можливе створення більш відкритих форм держави й суспільства [4, с. 69].

Загальною ознакою для більшості країн у третьому тисячолітті став пошук шляхів соціально-економічної, політичної, правової та духовної трансформації. Одним із пріоритетів їхніх інтересів є розвиток громадянського суспільства та участь громадських організацій у розв'язанні назрілих проблем у соціально-культурній сфері. Аналіз сучасних систем управління процесами фінансового забезпечення галу-

зей соціально-культурної сфери свідчить, що воно будеється на поєднанні різних теорій, концепцій і, відповідно, різних варіантів взаємодії громадських і державних елементів. Набуває поширення змішана модель управління цими процесами, що поєднує начала прямого державного управління, місцевого самоврядування та громадських ініціатив.

Об'єктивна необхідність залучення благодійних коштів для задоволення потреб суспільства зумовлена постійною суперечністю між величиною цих потреб і можливостями держави з їх задоволення. Формування додаткових фінансових ресурсів за рахунок добровільної мобілізації коштів населення, підприємств, організацій не відзначається негативними наслідками, насамперед тому, що вони є добровільним методом мобілізації.